

NÉMETH TIBOR

BÁSTYÁJUK AZ ISKOLA

Nemzetépítés a Baszk Autonóm Közösségben

„Amikor egy közösség elhatározza, hogy megment egy nyelvet, az félig már meg is történt... Teljes a siker akkor lesz azonban, ha a döntéshozók az ott élőknek nem csupán a gondolatait, de az érzelmeit is képesek megnyerni.”¹

■ Baszkföld (Zazpiakbat) a Viscayai-öböl délkeleti csücskében található, hét történelmi megyére és három mai közigazgatási egységre osztható: a Baszk Autonóm Közösség (Comunidad Autónoma del País Vasco) és Navarra tartomány (Comunidad foral de Navarra) – a hétből négy megye – Spanyolországban fekszik, a másik három (Euskal Hirigune Elkargoa) a határ túloldalán, Franciaországban.

A Baszk Autonóm Közösségre ma sokan irigykedve tekintenek: a munkaképes korú lakosság majdnem fele (48%) legalább egyetemi alapidomával rendelkezik,² a huszonöt év alatti munkanélküliek arányszáma háromnegyede az országos átlagnak. Az elért eredményeket a közgazdászok, a kisebbségi nyelvek használói és az oktatáspolitikusok is elismeréssel figyelik.

A baszk nyelvet – mely ismereteink szerint egyetlen Európában beszélt nyelvvél sincs rokonságban – a Baszk Autonóm Közösség lakóinak huszonöt éve még kevesebb mint a negyede (22%) beszélte, ma több mint harmada (37,5%).³ Hajdan a helyi lakosság egynyelvű volt, a baszkot nem anyanyelvűként használó néhány személy mindennapi élethelyzetekben tőlük tanulta el a beszélt nyelvet – ma minden öt év feletti baszkul beszélő legalább kétnyelvű, és a nem anyanyelvű beszélők száma a tizenhat és hatvannégy év közötti lakosság körében magasabb, mint az anyanyelvi használóké. Sokan nem a régi nemzedékek természetességével beszélnek a nyelvet, de többen írják, olvassák és értik, mint valaha.

A Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságkötése (1469) után létrejött Spanyol Királyság – Portugália kivételével, mely 1128-tól önálló volt – néhány évtized alatt az egész Ibériai-félszigetre kiterjesztette politikai hatalmát. Bár a gyarmatokon a kasztíliai (spanyol) kizárólagos használatát csak a 18. század második felében (1770) rendelték el, a hispán félszigeten már 1707-től ez lett a közigazgatás, 1768-tól az alapfokú oktatásban és az igazságszolgáltatásban, 1778-tól az egyházi életben kizárólagosan használt nyelv, a 19. századra már a színházi előadásokból is száműzték az összes többi.⁴

Noha a baszkok saját törvényhozásuk, adó- és vámmentességük, valamint közigazgatási rendszerük fenntartásával történelmi előjogaikat (fueros) a 19. század második harmadának végéig (1867) megőrizték, a spanyol államszervezet nyelvi egységesítő politikája alól 1821-től kezdve nekik sem sikerült kibújniuk: az állami iskolák egyetlen oktatási nyelve ekkortól a kasztíliai lett, a regionális nyelveket az országban sehol nem lehetett tanítani.⁵ A baszk nyelvhasználók száma egyre fogyott és semmi nem mutatott arra, hogy a folyamatot valaha meg lehet állítani.

A 19. század utolsó negyedében kibontakozó patriotista mozgalom (Euskal Pizkundea) vezetői a nemzeti öntudat megerősítését, a nyelv megőrzésének szükségességét és a nép politikai szerepvállalásának fontosságát hangsúlyozták. Főleg a baszk társadalom legszegényebb rétegét igyekeztek megszólítani: a paraszti környezetben élő lakosság számára nyelvtanfolyamokat szerveztek, írni-olvasni taní-

tották őket. Programjuk, mivel erősítette a városiak és vidékiek közötti szembenállást, végső soron fokozta a társadalmi szegregációt, és gátolta, hogy a baszk a helyi társadalom legfontosabb nyelvűvé váljon – a nemzetföltést és az anyanyelv megtartására törekvést azonban Baszkföld-szerte örökül hagyta.⁶

Az 1920-as években a kisebbségek nyelvhasználati jogai tovább csorbultak Spanyolországban. Bár a népszokások gyakorlására engedélyezték a baszk nyelvet, az iskolában tilos volt használata – rendelet írta elő, hogy a nem spanyol nyelvű tankönyvet „azonnal ki kell tépni a tanulók kezéből”, azt az oktatót, aki ilyen könyvből tanít, fel kell függeszteni, és fizetését meg kell vonni (1925).⁷

Az új alkotmány (1931) engedményeket ígért a kisebbségek nyelvhasználati jogait illetően: kimondta, hogy Baszkföldön a kasztíliai mellett a baszk is hivatalos nyelvvé válik 1936-tól, a véres polgárháború (1936–1939) azonban csírájában fojtotta el a baszkok autonómiát követelő törekvéseit. Franco csapatai már a harcok alatt felszólították a lakosságot, hogy „mindenkit fel kell jelenteni, aki a kasztíliaitól eltérő nyelvek és dialektusok tilalmára vonatkozó rendelkezést megszegi”, és törvényen kívül helyezték a nem spanyol nevek anyakönyvezését, „hiszen Franco Spanyolországa nem tűrheti el a nyelvi egység elleni támadást”.⁸ A Franco-rezsim hatalomra jutása (1939) után az erőszakos központosító politika („egy állam, egy nemzet, egy nyelv”) hatására a baszk másfél évtizedre újra eltűnt a közéletből és a családi szférába szorult vissza; a bilbaói egyetemet bezárták, még a hajók nem kasztíliai nyelvű elnevezését is betiltották.⁹

A baszk nyelv megőrzésére az 1950-es években indított nagyszabású kísérlet a baloldali nacionalizmus erősödésének volt köszönhető – baszk nyelven beszélni önmagában is diktatúraellenes cselekedet lett, és mint ilyen a demokráciavágy kifejezője.¹⁰ Fialatok egy csoportja hamar népszerűvé lett titkos társaságot alapított (1952)¹¹ – mely a nyelvhasználattal kapcsolatos összes felvetődő problémát a nemzetiségi és kisebbségi kérdés alapvető megjelenési formájaként értékelte és magyarázta: számukra minden sérelem csakis politikai eszközökkel orvosolható.¹² A tanaik iránt érdeklődők számára baszk kulturális értékekre érzékenyítő előadásokat és nyelvtanfolyamot szerveztek. A programjuk iránt táplált egyre fokozódó társadalmi elkötelezettség mutatói a baszk nyelvű iskolák (*ikastola*) létrehozása (1957-től),¹³ a felnőttoktatást segítő esti tanfolyamok (*gau-eskola*) megszervezése (1966-tól), valamint a baszk nyelvű folyóiratok és könyvek számának ugrásszerű növekedése volt.

A falusi környezetből kilépett és a városokba települt baszk nyelvű iskolák a gyerekek számára nem csupán az anyanyelvi képzést tették lehetővé, de azt is, hogy a Franco-korszak iskolarendszerének egyes elemeit kihagyhassák. Az iskolák száma gyorsan nőtt: az 1974/1975-ös iskolaévben harmincháromezer gyermek tanult a száznegyvennégy *ikastola* egyikében, 1980-ra a tanulók száma hetvenezerre nőtt, az iskoláké háromszázra.¹⁴

A felnőttoktatásra szervezett tanfolyamok azzal a céllal indultak, hogy a Baszk Nyelvi Akadémia által kidolgozott, immár egységesített írott nyelvet (eusquera batua) minél szélesebb körben ismertté tegyék – 1975-re a beiratkozott tanulók száma elérte a húszezret.¹⁵ A baszk nyelven kiadott könyvek száma 1960 és 1975 között hatszorosára nőtt, baszk nyelven sugárzó rádióadók kezdtek működni, a köznyelvi beszédformákat elemző szociolingvisztikai tanulmányok jelentek meg.¹⁶

Az 1970-es évekre – a tömeges bevándorlás következtében – Baszkföldön is megváltozott a lakosság nemzetiségi összetétele: nőtt a nem baszk lakosok száma. A diktatúra örökségével való leszámolásként Franco halála (1975) után továbbra is sokan írárták gyermekeiket baszk nyelvű iskolákba – immár azonban nem csupán a helyiek, hanem a bevándorlók is.

Az 1978-as alkotmány – mely kimondta, hogy Spanyolország hivatalos nyelve a kasztíliai, azt minden állampolgárnak kötelessége ismerni, és jogában áll hasz-

nálni – tizenhét autonóm közösségre osztotta fel Spanyolországot.¹⁷ A Baszk Autonóm Közösségben a régió társhivatalos nyelveként a kasztíliai mellett a baszkot is elismerte.

1983 óta törvény írja elő, hogy a szülőknél jogukban áll gyermekeik számára megválasztani az oktatás nyelvét,¹⁸ hogy alapfokú tanulmányai végéig mindenki anyanyelvén tanulhasson. A középfokú oktatás végére mind a baszk, mind a spanyol nyelv elsajátítása kötelező.

Az egynyelvű kasztíliai oktatási modell mellett három kétnyelvű programcsomag közül lehet választani:¹⁹

– az A-modellben a tanítás spanyol nyelven folyik, de a baszk is kötelező tantárgy az általános iskolai tanulmányok során heti négy-öt, középiskolában három-négy órában;

– a B-modellben a baszk és a spanyol nyelvet is használják az oktatásban, bizonyos tantárgyakat az egyik, másokat a másik nyelven oktatnak – hogy melyiket inkább, az az intézményektől függően változik, az alsó tagozaton általánosságban kasztíliai nyelven tanítják az írást, az olvasást, a számtant, a többi baszkul;

– a D-modellben az oktatás nyelve a baszk, a spanyol az általános iskolai tanulmányok során heti négy-öt, középiskolában három-négy órában kötelező.

Amikor e három különböző oktatási forma módszertanát kidolgozták (1979), a D-modellt csak a baszk nyelvű családok gyermekeinek képzésére szánták, hamar kiderült azonban, hogy nem csak számukra vonzó.²⁰

Az elmúlt harmincöt évben az A-modell szerint tanuló gyermekek száma drasztikusan csökkent²¹ (óvodában 3,3%, általános iskolában 5,5%, középiskolában 11,3%), a B-modellt választóké nagyjából változatlan maradt (óvodában 20%, általános iskolában 24,7%, középiskolában 26,6%).²² A D-modell szerint tanulóké ezzel szemben ötszörösére nőtt: a 2017–2018-as tanévre a Baszk Autonóm Közösségben tanuló gyermekek kétharmada (66%) a D-modell szerint tanul²³ (óvodában 76%, általános iskolában 69,2%, középiskolában 61,3%).²⁴ A Baszk Autonóm Közösségben ma a kötelező oktatásban részesülő gyermekek több mint kilencven százaléka a tantárgyak legalább felét baszk nyelven tanulja, csupán négy százalékuk tanul mindet spanyolul.²⁵

Az összesített vizsgaeredmények közül a D-modellben tanulóké a legjobb, az A-modellben tanulóké a legrosszabb. A három csoport spanyol nyelvi eredményei között szinte nincs különbség – még a jellemzően baszkok által lakott területeken élő és a D-modellt követő gyerekek sem maradtak le semmivel spanyol nyelvi vizsgáikon az A-modellben tanuló és kevert népességű településeken élő diákok mögött, az A-modellben tanulók eredményei baszk nyelvből viszont igen gyengék.²⁶

A lakosság (a Baszk Autonóm Közösségben ma élők 72%-a született itt)²⁷ majd kétharmada (62%) támogatja a baszk nyelv helyzetének további erősítését, tizenkét százalékuk ellenzi. Gyermekeik számára a szülők negyede választja a B-modellt, és mindössze 7,5 százalékuk szeretné, hogy gyermekük a baszk nyelvet ne tanulja az iskolában. Nagy részük (44%) megfelelőnek ítéli a helyi kormányzat nyelvpolitikai lépéseit, sőt a lakosság 27,3%-a szerint szükséges volna, hogy a kormányzat tovább erősítse a baszk nyelv helyzetét a közösségben és az iskolában; tízből mindössze egy értékeli úgy, hogy kisebb támogatás is elegendő lenne.²⁸

A baszk nyelv megfelelő szintű ismerete a helyi munkaerőpiacon mára fontos, bizonyos állások megszerzése szempontjából elengedhetetlen lett,²⁹ nem csoda hát, hogy egyre többen tanulják.

A közösségépítés legfőbb terepe az iskola. A regionális kormány leginkább az oktatókat becsüli meg: a közalkalmazottá kinevezett tanárok – részdőben vagy teljes állásban – (legfeljebb) három évig baszk nyelvet és kultúrát tanulhatnak tanítás helyett (az elmúlt negyven év alatt ötről kilencvenöt százalékra nőtt azoknak

az oktatóknak az aránya, akik baszk nyelven is taníthatnak),³⁰ miközben ők és helyettesítők is teljes fizetést kapnak (Irale-program), de a tanulók teljesítményeit is minden iskolafokon ösztöndíjakkal jutalmazták. Az oktatási intézmények egymással is együttműködnek. Minden iskola – tanulóinak társadalmi helyzetétől, a baszk nyelv elsajátításában mesterszintre jutott tanárainak számától, az intézményekben a baszk nyelvnek a tanórákon kívüli használatra fordított időkeretétől függően – egyéni tanítási programot köteles megvalósítani, melyet a helyi oktatási előjáróság hagy jóvá és ellenőriz (Ulibarri-program). A különböző nyelvi háttérrel rendelkező iskolások között kapcsolati hálóépítést segítő programcsomagok működnek (Nolega-program) a helyi magánvállalkozások anyagi támogatásával.³¹

A madridi kormány Baszkföld Spanyolországtól való függetlenedési törekvéseit mereven elutasítja, a baszk közösség nyelvvédelmi erőfeszítéseit azonban nem gátolja: aláírta (1992), majd ratifikálta (2001) a Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját, és kezdeményezésére az Európai Unió engedélyezte, hogy baszk nyelven is lehessen az uniós intézményekhez fordulni. Nem akadályozza azt sem, hogy az itt élők olyan közösséget építsenek, melynek tagjai nemcsak együtt gondolkodnak, de hasonlóképp is éreznek,³² hiszen mindnyájan ugyanazt a nyelvet tanulják.

■ JEGYZETEK

1. P. Baztarrika: *La protección de las lenguas minoritarias en Europa: hacia una nueva década*. Servicio Central de Publicaciones del País Vasco. Vitoria-Gasteiz, 2011. 150. Lásd http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/es_6092/adjuntos/Lenguas%20Minoritaria s.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
2. S. Coughlan: *Cómo el País Vasco se ha convertido en una potencia mundial de la educación*. BBC. 2016. június 17. Lásd: <http://www.bbc.com/mundo/noticias-36550903> (letöltve az internetről 2018 februárjában).
3. P. Baztarrika: i. m. 144. Lásd http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/es_6092/adjuntos/Lenguas%20Minoritarias.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
4. Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma*. Doktori értekezés. Pécs, 2015. 102. Lásd <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>(letöltve az internetről 2018 februárjában)
5. Uo. 103.
6. Ezzel kapcsolatban lásd D. Rodrigues: *Unité et diversité de l'Espagne: les nationalismes périphériques au cœur de la problématique nationale*. Atala n. 11, 2008. Les Espagnes, Cercle de Réflexion Universitaire du LycéeCh, Lásd <https://www.lycee-chateaubriand.fr/wp-content/uploads/sites/2/2008/10/atala11Rodriguez.pdf> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
7. Nagy Noémi. i. m. 105.
8. Uo. 108.
9. Uo. 109.
10. L. Joly: *Le cause basque et l'euskera*. ots. Langue(s) et nationalisme(s) n. 74.2004. 78. Lásd <http://journals.openedition.org/mots/4583> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
11. A csoport a nevét EKIN-ről 1959-ben ETA-ra (Euskadi Ta Askatasuna – Baszkföld és Szabadság) változtatta. A több száz ember haláláért felelős ETA terrorszervezet tagjai 2011 októberében letették a fegyvert.
12. S. de Pablo: *Lengua e identidad nacional en el País Vasco: Del franquismo a la democracia*. In: Ch. Lagarde (szerk.): *Le discours sur les langues d'Espagne*. El discurso sobre las lenguas españolas, 1978-2008. Presses Universitaires de Perpignan. Perpignan, 2009. 55. Lásd https://www.academia.edu/3624538/Lengua_e_identidad_nacional_en_el_Pa%C3%ADs_Vasco?auto=download (letöltve az internetről 2018 februárjában).
13. I. Zabaleta: *Movimiento popular y escuela en el Franquismo: Las ikastolas en Gipuzkoa*. Historia de la Educación. Ediciones Universidad de Salamanca. Salamanca, 2015. Lásd https://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/131695/1/Movimiento_popular_y_escuela_en_el_franq.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
14. L. Joly: i.m. 79. Lásd <http://journals.openedition.org/mots/4583> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
15. I. Igartua – X. Zabaltza: *Breve historia de la lengua vasca – A Brief History of the Basque Language* Euskal Institutua. Donostia-San Sebastián, 2006. 79. Lásd http://www.etxepare.eus/media/uploads/publicaciones/euskararen_historia_laburra.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
16. L. Joly: i. m. 80. Lásd <http://journals.openedition.org/mots/4583> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
17. Ezzel kapcsolatban lásd S. Núñez de Prado Clavell: *Minority Languages and the Media: Their Development under the Protection of the Council of Europe and the European Union*. Journal of Foreign Languages, Cultures and Civilizations. 2014/június. 65–91. Lásd http://jflcc.com/journals/jflcc/Vol_2_No_1_June_2014/5.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)

18. Nagy Noémi: *Linguistic Diversity and Language Rights in Spain*. In: *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, No. 150. *Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2012*. University of Law. Pécs, 2012. 11.
19. A baszk nyelv használatáról szóló 1982/10. törvény. Lásd http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/pv-110-1982.html (letöltve az internetről 2018 februárjában)
20. F.E. Sagastume: *Evolución del Bilingüismo en los Últimos 25 años: Desarrollo de la Educación Bilingüe y normalización Lingüística*. In: J. Cohen – K.T. McAlister – K. Rolstad – J. MacSwa: *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Cascadilla Press, Somerville, MA. 2005. 685–690. Lásd: <http://www.lingref.com/isb/4/053ISB4.PDF> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
21. Ezzel kapcsolatban lásd A. Elorza: *El modelo Asigue per diendo fuerza*. El País, 2012. március 5. Lásd https://elpais.com/ccaa/2012/03/04/paisvasco/1330889863_471983.html (letöltve az internetről 2018 februárjában)
22. B. Valdes – J. Tourbeaux: *Analyse des facteurs de transmission du basque, du catalan et du galicien en Espagne*. *Érudit, Cahier Québécois de Démographie*. 2011. 32. Lásd <https://www.erudit.org/fr/revues/cqd/2011-v40-n1-cqd1825156/1006631ar/> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
23. Fu Manchú: *El curso escolar arranca en Euskadi con 374838 alumnos, un 66% estudiarán en el modelo D*. *La Información*. 2017. szeptember 7. Lásd <https://www.20minutos.es/noticia/3128875/0/curso-escolar-arranca-euskadi-con-374-848-alumnos-66-estudiaran-modelo/> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
24. P. Ó Dubhir – N. Chuaig – L. Ní-Thúairisg – C. Ó. Ní-Brolcháin: *Education through Minority Languages. Review of International Research*. Department of Education and Skills. Dublin, 2015. 32. Lásd https://www.education.ie/en/Press-Events/Events/Gaeltacht-Education-Policy-Proposals/Education-Provision-through-Minority-Languages_Review-of-International-Research_May-2015.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
25. B. Muguruza: *L'enseignement en milieu basque au pays basque espagnol? pourquoi est-il en hausse?* *Revue internationale de l'éducation de Sèvres*. 2015. Lásd <http://journals.openedition.org/ries/4516>, 2015. 127. (letöltve az internetről 2018 februárjában)
26. Lásd ezzel kapcsolatban Departamento de Educación del Gobierno Vasco: *Estadísticas del Sistema Educativo*. Lásd: <http://www.euskadi.eus/informacion/prematricula-2017-2018/web01-a2hestat/es/> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
27. B. Valdes – J. Tourbeaux: i. m. 47. Lásd: <https://www.erudit.org/fr/revues/cqd/2011-v40-n1-cqd1825156/1006631ar/> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
28. Ezzel kapcsolatban lásd Gabinete de Prospección Sociológica de Presidencia del Gobierno Vasco: *Identidad y culturavascas a comienzos del siglo XXI*. EuskoIkaskuntza. 2006. Lásd http://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/v2_libros/es_libros/adjuntos/libro.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
29. Győri Szabó R.: *Katalónia, Baszkföld, Galicia autonómiája*. Magyar kisebbség 2004/1–2. 512. Lásd http://epa.oszk.hu/02100/02169/00025/pdf/2004_1-2_28_497-528_gyori.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
30. J. Guillenea: *El modelo D avanza, pero el euskera retrocede en las aulas. ¿Qué ocurre?* *El Correo*. 2016. március 27. Lásd <http://www.elcorreo.com/bizkaia/sociedad/educacion/201603/28/modelo-avanza-pero-euskera-20160323175725.html> (letöltve az internetről 2018 februárjában)
31. P. Ó Dubhir – N. Chuaig – L. Ní-Thúairisg – C. Ó. Ní-Brolcháin: i. m. 27–32. Lásd https://www.education.ie/en/Press-Events/Events/Gaeltacht-Education-Policy-Proposals/Education-Provision-through-Minority-Languages_Review-of-International-Research_May-2015.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)
32. Ezzel kapcsolatban lásd B. Bottin: *Diversidad cultural y lingüística en Euskadi: la cultura y la lengua como elementos integradores*. In: L. Beltrán Almería – R. Diego – M. de-Sotelo Vázquez – D. Thion Soriano-Mollá (szerk.): *Diálogos en la frontera de la cultura popular a la cultura de masas en la eramoderna*. Institución Fernando el Católico. Zaragoza, 2016. 113–121. Lásd https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/35/47/_ebook.pdf (letöltve az internetről 2018 februárjában)